

Aféra týkající se odhalení Karla Sabiny jako konfidenta pražské policie zaměstnávala v létě 1872 intenzivně český i rakouský tisk, který po několik týdnů neustával zasypávat veřejnost stále novými fakty, dohady, politickými komentáři, invektivami na Sabinovu adresu i zřejmými výmysly o něm. Sabina jako agilní spisovatel a novinář patřil k nejznámějším postavám českého veřejného života a jeho minulost revolucionáře a dlouholetého politického vězně mu navíc dodávala zcela specifické pověsti. Třebaže se za svoji literární činnost nikdy nedočkal žádné oficiální pocty, byla jeho reputace zvláště v šedesátých letech 19. století poměrně značná. O to více se však jeho veřejný obraz proměnil, když vyšlo najevo, že nebyl pouze obětí policie, ale tajně i jejím spolupracovníkem.¹

K Sabinovu konfidentství přistupuje odborná literatura různým způsobem. Zde je vnímáme jako fakt, který nelze popírat. Není nicméně naším cílem Sabinu ani jeho činy morálně hodnotit a také pokusy o vytvoření jeho psychologického profilu ponecháváme příslušným odborníkům. Podle našeho názoru není ani možné například seriózně poměřovat policejního konfidenta z dob císařského Rakouska s agenty Státní bezpečnosti v období normalizace, jak se často stává. Takzvaný Sabinův „případ“ zde hodláme popsat v jeho jedinečnosti a zaměřit se při tom nejenom na specifickou politickou a kulturní situaci, jež mu dala vzniknout, ale především na důsledky, které měl pro svého aktéra jako člověka i literáta.

„Národní soud“ a český nacionalismus

Pojem „zrady“, spojovaný s osobou Karla Sabiny od roku 1872 víceméně až do dnešních dnů, vznikl jako žurnalistická nálepka, převzatá zřejmě z romantické literatury. Přesto však pro Sabinu vyplynula z tohoto označení trvalá sankce, v jejímž důsledku byl nejen po zbytek svého života vyloučen z oficiálního kulturního dění, ale ještě řadu desetiletí po jeho skonu na něm i na jeho díle zůstávalo mravní stigma. Sabinova kauza zůstává v jistém smyslu kontroverzní dodnes. Abychom vůbec pochopili, jak mohlo Sabinovi odhalení spolupráce s policií a jeho zveřejnění v tisku přivodit tak fatální následky, musíme nejprve rekapitulovat průběh celé události a dále analyzovat souvislosti, jež více než spoluurčovaly její význam.

Navečer dne 30. července 1872 byl Karel Sabina před shromážděním sedmi známých osobností českého veřejného života konfrontován s jedenáct let starým rukopisem

1) Materiálové podklady pro tuto úvahu zpracoval Michal Charypar: „Národ nezná odpuštění: Expatriace Karla Sabiny v srpnu 1872“, *Česká literatura* 62, 2014, č. 2, s. 184–214; dokumenty k vyšetřování Sabinova případu pražskou policií a zemským trestním soudem vydal Petr Kovařík (ed.): *Národní soud nad zrádcem Karlem Sabinou. (Nová fakta, policejní a soudní dokumenty, výpovědi svědků)*, Praha, Modrý stůl 2010; k doložitým o Sabinově konfidentství viz zvl. Karel Kazbunda: *Sabina. Neuzavřený případ policejního konfidenta*, ed. Martin Kučera, Praha, Karolinum 2006; Jaroslav Purš: *K případu Karla Sabiny*, Praha, ČSAV 1959.

raportu pro pražské policejní ředitelství a na přímý dotaz Julia Grégra se ihned přiznal k jeho autorství.² V tu chvíli shromáždění začalo jednat jako tribunál, který Sabinovi určoval podmínky: pod hrozbou uveřejnění jeho přiznání v novinách na něm vynutilo slib, že do osmi dnů navždy opustí Čechy; Sabina pak skutečně 7. srpna odjel do Drážďan, zřejmě s cílem usídlit se v Berlíně. Vedle Julia Grégra, šéfredaktora *Národních listů*, který předsedal, byli členy tribunálu spisovatelé Josef Barák, Jan Neruda a Vítězslav Hálek z *Národních listů*, dále dlouholetý člen redakce a mladočeský poslanec Emanuel Tonner, roudnický podnikatel a mecenáš Augustin Švagrovský a Jan Kučera, známý jako obhájce v tiskových přích českých opozičních periodik, v jehož soukromém bytě ve Vodičkově ulici se tajně shromáždění sešlo. Je třeba říci, že Grégrovo shromáždění muselo podniknout kroky k tomu, aby se chránilo před vyzvědačem ve vlastních řadách, a nemohlo k tomu účelu pochopitelně využít legální pomoci státních soudů a policie. Cestu privátního nátlaku proto zvolilo z nutnosti, třebaže šlo zjevně o cestu protiprávní a nad Sabinou vynesený „trest“ vyhnanství kolidoval se zákonem. Při výslechu na policii v říjnu 1872 také Grégr výslovně popřel, že by u dr. Kučery „zasedal nějaký skutečný soud národní“, který by Sabinovi něčím vyhrožoval.³

Za zmínku též stojí vyjádření dalšího z vyslychaných, Josefa Baráka, že schůze z 30. července se podle předchozí úmluvy měli zúčastnit Sabinovi přátelé, tedy „hlavně ty osoby, které svého času u zemského soudu ve Vídni svědčili [sic] ve známé při s časopisem *Vaterland*“.⁴ Jednalo se o proces vedený v červnu 1870 pro urážku na cti, pro niž Sabina žaloval redaktora vídeňského listu české konzervativní šlechty *Vaterland* kvůli uveřejnění článku, který ho nepřímou obviňoval, že je agentem policie. Tři z pozdějších Sabinových „soudců“ – Barák sám, Hálek a Švagrovský – svědčili tehdy skutečně ve Vídni v jeho prospěch. Sabina pak svou při vyhrál a vysoudil i finanční odškodné. Složení pražského tribunálu v roce 1872 mělo tedy zřejmě vzbuzovat zdání nezaujatosti vůči „obžalovanému“. Jeho cílem bylo koneckonců získat Sabinovo přiznání a ujistit se, že autorem usvědčujícího raportu byl skutečně on. Také advokát Kučera, pozdější mladočeský poslanec, patřil k Sabinovým blízkým přátelům. Sabina se právě na něho po proběhlé schůzi obrátil písemně se žádostí o pomoc, avšak marně. Už 4. srpna ale Sabina oslovil také pražskou policii, jíž vylíčil svoji situaci a nabídl se, že bude v cizině poskytovat „další služby“, získá-li finanční podporu, neboť se prý ocitl zcela bez prostředků.⁵

Zmíněné policejní výslechy nás upozorňují na další okolnost, jež Sabinovi mohla způsobit ještě větší starosti než sám Grégrův tribunál. Jeho jediný stálý příjem pocházel z redakce časopisu *Slovan*, kde pobíral osmdesát zlatých měsíčně. Ač byl Sabina ujištěn Juliem Grégrem, že jeho přiznání zůstane v tajnosti, pouhý den po svém usvědčení o toto místo přišel – podle sdělení majitele *Slovana* Hynka Militkého policii ze zdravotních důvodů.⁶ Sabina na jaře 1872 opravdu prodělal těžký zápal plic a po dobu jeho nemoci a rekonvalescence musel jeho místo v redakci zastávat Ladislav Quis. Ztráta zaměstnání ho

2) Jakub Arbes: „Karel Sabina“ [1895], in též: *Záhadné povahy. Studie a črty povahopisné*, Dílo Jakuba Arbesa, sv. 8, ed. Karel Krejčí, Praha, Melantrich 1941, s. 9–150, zde s. 106–109.

3) P. Kovařík (ed.): *Národní soud nad zrádcem Karlem Sabinou*, cit. dílo, s. 217.

4) Tamtéž, s. 256.

5) Tamtéž, s. 170.

6) Tamtéž, s. 277.

však postihla nelogicky ve chvíli, kdy byl už téměř zdrav a chystal se znovu nastoupit. Skutečnost, že se tak stalo bezprostředně poté, co byl vyloučen z kruhu vlasteneckých literátů, přitom působí víc než výmluvně. I nadále byl ale povinen zodpovídat za tiskové delikty *Slovana* z doby jeho redakce. Vyšetřování konfiskace článku uveřejněného v tomto časopisu 21. ledna 1872 bylo završeno soudním přelíčením dne 14. srpna v Litoměřicích. Sabina, tou dobou už v emigraci, byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu jednoho měsíce žaláře (v polovině června 1873 se pak dobrovolně dostavil k zemskému trestnímu soudu v Praze, aby si trest odpykal).⁷ Tři dny po soudním přelíčení o něm *Slovan* uveřejnil článek, v němž ho perhoreskoval jako „zrádce národa“.⁸ Navazoval tímto článkem na probíhající kampaň v tisku.

Sabina odjžděl 7. srpna do Německa ve víře, že si tam bude moci vybudovat novou existenci. Už téhož večera však v Drážďanech četl zprávu ve vídeňské *Neue Freie Presse*, jež ho adresně označovala za policejního agenta a vylíčila též průběh Grégrova tribunálu.⁹ V této chvíli zřejmě dosud netušil, jak významné následky pro něho tato skandalizace v tisku bude mít. Jako fatální se pro něj ukázala být především skutečnost, že *Neue Freie Presse* využila jeho aféry k útoku na českou nacionální opozici a vysvětlovala působení „zrádce“ jako projev jejího vnitřního rozkolu. V kontextu nedávných státoprávních bojů po zavedení rakousko-uherského dualismu a zvláště krachu jednání o českém vyrovnání v říjnu 1871 i v situaci, kdy se schylovalo k eskalování konfliktů mezi staročechy a mladočechy a definitivnímu rozštěpení české liberální politiky do dvou konkurenčních proudů, se vyslovené podezření jevílo pro zastánce českých národních cílů jako nepřijatelné a nebezpečné. O dva dny později už o aféře psaly též pražské německé a první české listy. Dne 9. srpna Sabinu odsoudil staročeský *Pokrok* a den nato i kolínská *Koruna česká*, jež vyslovila souhlas s jeho vypovězením z vlasti a vyjádřila požadavek, aby byl exemplárně potrestán: „nechť dán jest na Sabinovi příklad, že národ nezná odpuštění, když spáchá se nad ním zrada tak šeredná!“¹⁰

Ani *Národní listy*, jichž se věc nejúže dotýkala, nemohly k dané situaci mlčet. Vyjádřily se k ní 10. srpna v krátké noticce a o den později též v rozhořčeném úvodním článku. Autorem obou nepodepsaných textů, podobných v tónu i formulacích, byl snad Grégrův švagr Ferdinand Schulz.¹¹ Noticka prohlašovala rezolutně: „Pan Karel Sabina stal se zrádcem svého národa. [...] poháníme Sabinu na soud národa a příští dějepřavdy“, která má rozluštit „podivnou psychologickou záhadu“ podvojně existence tohoto „zrádce-vlastence“.¹² Podobně nadneseně hovořil i úvodník: „Buď smrt, nebo věčné vyhnanství z vlasti – takovou volbu líčila situace Karlu Sabinovi [...]. Duševně byl té chvíle již mrtev, šlo jediné o to, má-li tolik odvahy, aby také tělo své ještě na české půdě zničil, aneb odvedle-li je z vlasti, na kteréž tak strašně byl zhřešil. [...] Exekuce jest tedy vykonána.“ Text končil nesmlouvavě: „**My jsme jej ze společnosti českého národa vyvrhli.**“¹³

7) „Herr Karl Sabina...“, *Neue Freie Presse* 10, 1873, č. 3165, 16. 6., Abendblatt, s. 5.

8) „Zrádce národa Karel Sabina“, *Slovan* 4, 1872, č. 34, 17. 8., s. 457.

9) „Aus dem czechischen Lager“, *Neue Freie Presse* 9, 1872, č. 2856, 7. 8., Abendblatt, s. 2.

10) „Karel Sabina“, *Koruna česká* 1, 1872, č. 74, 10. 8., s. 255.

11) P. Kovařík (ed.): *Národní soud nad zrádcem Karlem Sabinou*, cit. dílo, s. 279–280.

12) „Pan Karel Sabina stal se zrádcem svého národa“, *Národní listy* 12, 1872, č. 219, 10. 8., s. 2.

13) „Karel Sabina“, *Národní listy* 12, 1872, č. 220, 11. 8., s. 1.

Karel Sabina. Kreslil K. Maixner.

Zítřka je Sabiny. Humory, zdvořilé jako vědy, pomýšlely i tentokráte na nějaké vhodné „vázané“ a upletly konečně tu ten vkusný

Sabina - kravati.

Karel Sabina na karikaturách *Humoristických listů*

V listopadu 1871, tři čtvrtě roku před „národním soudem“, uveřejnily *Květy Sabinův* portrét od Karla Maixnera spolu s oslavným článkem z pera Vítězslava Háška. Po prozrazení Sabinova konfidentství využily *Humoristické listy* prvků portrétu k dehonestujícím karikaturám. Překreslení hlavy z něj se objevilo na karikatuře Sabiny na pranýři, pocházející asi od významného herce a kreslíře Františka Kolára. Obdobně byla patrně Maixnerovým portrétem inspirována i karikatura vyobrazující ke svátku „Sabiny“ vázanku ve tvaru oprátky.

Zdroj: „Karel Sabina“, *Květy* 6, 1871, č. 44, s. 345; „Na výstrahu těm, kdož ho neznají“, *Humoristické listy* 14, 1872, č. 35, s. 273; [„Zítřka je Sabiny...“], *Humoristické listy* 14, 1872, č. 43, s. 337.

Hovoří se zde tedy znovu výslovně o „soudu národa“, a je dokonce naznačena skutečnost jakési národní popravě.¹⁴ Uvedené německé i české zprávy spustily posléze lavinu dalších novinářských reakcí, jimiž byl Sabina slovem i skutkem opět a opět morálně odsuzován, bylo schvalováno jeho vyhnanství, a dokonce se i několikrát, více či méně

14) Už o den dříve psal pražský německý list *Bohemia* o národním fémovém soudu, tj. o typu náhlých soudů ve středověkém Vestfálsku, které z pozice moci vynášely zpravidla rozsudky smrti, viz „Nationales Vehmgericht“, *Bohemia* 45, 1872, č. 189, 9. 8., s. 3238.

explicitně, volalo po jeho smrti. Na základě jediné usvědčující zprávy pro pražské policejní ředitelství z roku 1861, která navíc nebyla nikdy zveřejněna, tisk Sabinovi přikládal desítky skutků „zrady“ a vinil ho výslovně ze všech neúspěchů české opozice.

Podrobný průzkum této novinové kampaně ukazuje, že intenzita zmíněných útoků se poněkud lišila podle politické příslušnosti jednotlivých periodik.¹⁵ Nejútočnější byly obyčejně zprávy v mladočeských listech (*Národní listy*, *Koruna česká*, *Řip*), mezi něž lze též počítat mladočesky orientované *Humoristické listy*, které Sabinu stíhaly jízlivými posměšky a karikaturami. Poněkud uměřeněji a věcněji ve formulacích, fakticky však zcela obdobně si počínaly staročeské noviny (*Pokrok*, *Posel z Prahy*, *Politik*). Levicové hnutí Sabinova kauza připravila o jeden z jeho vzorů. Přes patrné zklamání z celé věci však *Dělnické listy* odsoudily jeho „zradu“ vcelku týmiž slovy jako tiskové orgány obou hlavních politických stran. Mezi nejzuřivější nepřátele „zrádce národa“ pak patřil katolický *Čech*. V zásadě lze však tvrdit, že v příkrém odsudku Sabiny se přes vnitřní rozpory a rozdíly sjednotila celá česká opozice. Naproti tomu jediný, kdo upozornil na to, že v právním státě nelze připustit, aby kdokoli bral do svých rukou spravedlnost a posílal jinou soukromou osobu do vyhnanství, byl místopředseda listu *Prager Abendblatt*, který též ostře kritizoval Sabinovy samozvané „soudce“.

Podobně jako provládní pražský tisk si vedly i noviny vídeňské (*Neue Freie Presse*, *Montags-Revue*, *Das Vaterland*), jež přes vnitřní diference zpravidla využívaly aféry k útokům proti české opozici. I tato skutečnost pak podporovala v nacionalizovaných Čechách přesvědčení o Sabinově „zradě“ a současně podněcovala české novináře k dalším obranným reakcím, jejichž součástí byla snaha o pokud možno absolutní vyškrtnutí věrolomného bývalého kolegy z vlastních řad. Soukromé selhání jedince se tak stalo záminkou ke vzájemným pŕtkám provládního a opozičního tisku a jméno Karla Sabiny s přílepkou „zrádce národa“ bylo nad rámec jeho viny zavlečeno do hry vysoké politiky.

Spornou zůstává otázka vyzrazení Sabinova konfidentství veřejnosti. Aféra nabyla takových rozměrů, že její důsledky nemohl nikdo předem odhadnout. Nelze tak s jistotou určit iniciátora celé akce ani jeho původní záměr. Nicméně už 7. srpna, v den, kdy Sabina opustil Čechy, popsala detaily průběhu „národního soudu“ *Neue Freie Presse*. Je tak pravděpodobné, že redakcím ve Vídni podal zprávu někdo z blízkosti Grégrova tribunálu, snad i některý z jeho členů, stěží však sám Julius Grégr, jehož celá aféra jasně poškozovala. I kdybychom spekulovali, že zamýšlel prostřednictvím aféry se Sabinou nějak prosazovat svoji politiku (to on „očistil“ národ od „zrádce“), jevílo by se jako nelogické, že tak učinil v soukromém jednání a teprve po vyzrazení ve vídeňském tisku věc oficiálně potvrdil. Byl by to mnohem spíše udělal rovnou veřejně a nečekal by, až na něho zaútočí protistrana. Navíc ani neměl přímý politický důvod k takovému jednání. Sabina nikdy nezastával žádnou veřejnou funkci a v době svého odhalení už po dva roky, od zmíněného procesu s listem *Vaterland* z roku 1870, nebyl ani členem redakce *Národních listů*. Není navíc jasné, kdo odcizil z archivu pražského policejního ředitelství raport podepsaný jménem Roman a s jakým záměrem to učinil. Pachatel nebyl nikdy vypátrán ani úsilím policie, která ho hledala ve vlastních řadách, ani později historiky. Jasně je pouze to, že raport skončil v rukou Julia Grégra, ten však nemusel být sám iniciátorem akce ani první osobou, jíž byl

15) Viz M. Charypar: „Národ nezná odpuštění“, cit. dílo.

dokument nabízen. Rovněž nevíme, co se s tímto textem stalo dále. Grégr si ho prozíravě neponechal, policie se ho poté nedopátrala. Obsah dokumentu zrekonstruoval teprve ve 20. století historik Karel Kazbunda na základě nálezu jeho přílohy, konspirativního dopisu, jehož německý překlad pořídil Sabina pro potřeby policie, a policejních relací o konfidentově zprávě.¹⁶

Podobně nejisté se však jeví i možnost, že k aféře došlo vlivem Grégrova stranického boje se staročechy, který skrytě probíhal už zhruba od poloviny šedesátých let a veřejně pak vygradoval zvláště v letech 1873–1879. I předáka staročeského tisku Jana Stanislava Skrejšovského, hlavního Grégrova konkurenta, který bývá někdy bez přímého důkazu označován za možného skrytého původce Sabinovy aféry, totiž provládní listy ostře napadaly. Doplňme ještě, že krátce po propuknutí aféry byli oba, J. S. Skrejšovský v polovině srpna 1872 a Julius Grégr o měsíc později, zatčeni pod záminkou, že za své listy neplatili inzertní daň. Grégr byl příznačně hned následujícího dne po zatčení policií vyslýchán, avšak nikoli ve věci inzertní daně, ale kvůli Sabinovu raportu odcizenému z policejního ředitelství. Krátce před jeho zatčením vykonala policie prohlídku v jeho bytě i v redakci *Národních listů*, hledaný konfidentní list však nenašla.¹⁷ Teprve po sedmi měsících vyšetřování byli oba žurnalisté propuštěni na svobodu, aniž se jejich vina prokázala; Skrejšovský byl nadto vzápětí znovu žalářován.

Zveřejnění zprávy o Sabinově konfidentství vídeňským tiskem tedy nikomu z české strany nepřineslo zisk, naopak. Další alternativa, o níž se uvažovalo, proto předpokládá intervenci z Vídně s cílem zasáhnout českou opozici. K této alternativě se v poslední době přiklání zmiňovaný Petr Kovařík,¹⁸ pro podporu svého názoru ale neuvádí žádný konkrétní doklad ani nespécifikuje, který vídeňský orgán mohl mít zájem takovou machinaci zosnovat, tj. zda šlo o vládu či některý její úřad, o tisk apod. Navíc je asi stěží myslitelné, že by z Vídně byla organizována krádež dokumentu z pražského policejního ředitelství, které potom, jak víme, bezvýsledně pátralo po jejím pachateli. Jsme tak nuceni konstatovat, že zatímco důsledky „národního soudu“ jsou nabíledni, prvotní pohnutky k tomu, proč a čím přičiněním se Romanův konfidentní raport objevil na veřejnosti, se patrně není možné dopátrat. Musíme proto konečně nadhodit i hypotézu, že zcizení raportu bylo prvotně provedeno bez politické motivace soukromou osobou, která spekulovala na výdělek, tedy snad někým z členů pražské tajné policie, jež potom ve stejné záležitosti vyšetřovalo i samo policejní ředitelství.

K vyšetřování dal podnět pražský policejní ředitel Wilhelm Marx, který 19. srpna 1872 navrhl prezidiu zemského trestního soudu, aby donucení Sabiny k emigraci posuzovalo jako zločin veřejného násilí vydíráním podle § 98b trestního zákona.¹⁹ Policii, jak řečeno, však více než možná křivda spáchaná na Sabinovi zaměstnávalo pátrání po původci

16) K. Kazbunda: Sabina, cit. dílo, s. 474–476.

17) Srov. P. Kovařík (ed.): *Národní soud nad zrádcem Karlem Sabinou*, cit. dílo, s. 192–195, 209.

18) Tamtéž; Petr Kovařík: „Národní soud nad Karlem Sabinou. Proč znovu a proč právě dnes?“, in Lucie Peisertová, Václav Petrbock, Jan Randák (eds.): *Zločin a trest v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 30. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 25.–27. února 2010*, Praha, Academia 2011, s. 288–296.

19) P. Kovařík (ed.): *Národní soud nad zrádcem Karlem Sabinou*, cit. dílo, s. 183. Znění příslušného článku zákona viz *Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství rakouské, vydaný dne 27. května 1852, č. 117 říš. zák. Se zákonem o tisku atd.*, Praha, Eduard Grégr 1873, s. 125–126.

krádeže konfidentního raportu. I tím lze vysvětlit, proč žádný z novinářských útoků proti Sabinovi nebyl zabaven, například pro urážku na cti, přestože konfiskace tohoto druhu byly v té době i později natolik běžné, že bychom je i zde mohli právem očekávat. Druhým důvodem může být okolnost, že Sabina tehdy pobýval v zahraničí, a nemohl tedy zřejmě podat žalobu. Konečně musíme konstatovat, že zuřivá novinová kampaň, namířená nejen proti Sabinovi, ale proti celé české opozici, cílům rakouských úřadů vyhovovala, jak lze usuzovat mimo jiné i z reakcí v provládním tisku. Vyšetřování případu tak z mnoha důvodů nedospělo k veřejnému procesu, v němž by navíc bylo zřejmě nutné odkrýt některá choulostivá fakta z činnosti policie. Romanův usvědčující raport byl také nezvěstný, a proto zemský trestní soud už 25. listopadu navrhl vyšetřování zastavit. Přes odvolání státního zástupce Johanna Rappa, který v Sabinově případě shledal „vyhrožování ublížením na cti ve vysoké míře“ a protestoval proti tomu, „aby si jednotliví obyvatelé osobovali judikaturu nad jinými“,²⁰ bylo po polovině února 1873 veškeré šetření ukončeno vrchním zemským soudem.

Jediným Sabinovým pokusem o veřejnou obhajobu tak bylo vydání brožury *Obrana proti lhářům a utrhačům* po jeho návratu z exilu koncem listopadu 1872. Pro svoji apologii nenalezl v Praze nakladatele, a proto ji vydal vlastními prostředky. V lednu 1873 ji nechal vytisknout i německy. Podle předmluvy k německé verzi byla *Obrana* bojkotována pražskými knihkupci, kteří ji nepřijali do prodeje.²¹ Vzhledem k charakteru textu však tato skutečnost příliš neudivuje. V patrném rozrušení, frustraci a strachu zde Sabina líčil ataky, jimž byl vystaven on sám, jeho dílo i jeho rodina, citoval novinářské denunce proti němu a snažil se je pokud možno ještě peprnějším stylem vracet zpět na hlavy jejich pisatelů. Text tak doslova zaplavily četné nadávky zvláště z oblasti zoologie, na něž tehdejší čtenáři rozhodně nebyli zvyklí. Dobová kritika pak dokonce uvedla, že Sabina „výhost dal všem pravidlům slušnosti“, a požadovala od něho, aby marné práce zanechal.²² I tento Sabinův pokus o obhajobu před nepřátelsky naladěnou veřejností ztroskotal.

Sabina žil poté v ústraní s manželkou Josefínou, která mu byla v těžkých časech oporou. Naproti tomu syn Alois proti otci veřejně vystoupil, když dal v *Národních listech* vytisknout oznámení, že nic nevěděl „o proviněních otce mého“, a odmítá proto trpět za to, „čehož se můj otec na národu dopustil“.²³ Později se vzdal i jména Sabina a používal příjmení po matce Schönauer. Provdaná starší dcera Eufrozína žila už několik let v Rusku a s otcem si dopisovala, známe však jen listy ze Sabinovy strany.²⁴ Nemáme zprávy o tom, že by Karel Sabina po svém vyobcování z národního společenství pracoval dále pro policii. Jako veřejně profanovaná osoba byl už zřejmě pro takovou činnost neupotřebitelný.

I ve svých posledních letech denně psal pro obživu, měl však značně zúžené publikační možnosti a navíc nemohl své nově vznikající texty podepisovat svým jménem. Přesto dokázal v této době vytvořit několik prací, z nichž především romány *Morana čili Svět a jeho nicoty* (1874) a *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba* (1875) lze dodnes pokládat za

20) P. Kovařík (ed.): *Národní soud nad zrádcem Karlem Sabinou*, cit. dílo, s. 288.

21) Tamtéž, s. 306.

22) J.: „Kterak Sabina obohatil nejnověji literaturu českou“, *Věstník bibliografický* 4, 1872, č. 11, 13. 12., s. 248–249.

23) Alois Sabina: „Ohražení“, *Národní listy* 12, 1872, č. 248, 8. 9., s. 3.

24) Jan Thon (ed.): *Rodinné listy Karla Sabiny*, Praha, Melantrich 1947.

pozoruhodné. Jeho životní podmínky však byly podle všeho velmi krušné a známe svědectví jeho mladších současníků, že ke konci svého života chodil v převleku na ulici žebrat. Z jeho pozdních dopisů dceři a zeti do Ruska můžeme usuzovat, že trpěl vážnou poruchou zažívacího traktu. Zemřel po naprostém vysílení organismu 9. listopadu 1877. Jeho pohřeb rozhodně nebyl národní manifestací, proběhl spíše za nezájmu veřejnosti. Politicky se ho ujali pouze zástupci sociálnědemokratických listů, kteří současně využili jeho skonu ke kritice Skrejšovského i Grégrovy politiky. Sabina byl pohřben v odlehlé části Olšanského hřbitova. Teprve půl století potom byl jeho hrob označen jménem.

Sociální regulace a cenzurní aspekt vyobcování z národa

Jak řečeno, do probíhající novinové kampaně proti Karlu Sabinovi v roce 1872 policie nezasáhla žádným cenzurním protiopatřením. Obdobná byla i situace v beletrii, když se na podzim téhož roku začal v pražském nakladatelství Aloise Hynka (v němž publikoval i Sabina své pozdní romány) objevovat pamfletický anonymní román *Zrádce národa*, vycházející po sešitech v letech 1872–1874, jenž krutě karikoval Sabinu v ústřední postavě padoucha Lapiny. Teprve krátce před jeho ukončením byla 10. března 1874 zakázána kolportáž jednoho ze sešitů vzhledem k tendenčnímu líčení žijících osob, jeho konfiskace však nebyla navržena. Policie nicméně román sledovala od začátku a už 25. října 1872 zakázala vylepování reklamního plakátu Hynkova nakladatelství na první sešit románu. Plakát začínal tímto textem:

Právě počal v nížeapsaném kněhkupectví vycházeti: *Zrádce národa*, román z pera jednoho osvědčeného a oblíbeného spisovatele českého, jehož jméno z důvodů politických tajiti musíme. V *ZRÁDCI NÁRODA* líčí spisovatel mistrnými tahy život, působení a démonickou povahu muže, který do nedávné doby boje národa českého za jeho práva zdánlivě se účastniv, konečně bídým zrádcem národa se objevil a proklet s hanbou vlast českou opustiti musel.²⁵

Zákaz vylepování plakátu byl odůvodněn § 23 zákona o tisku, požadujícím zvláštní policejní povolení, jako závadný byl tedy posouzen spíše způsob jeho distribuce než obsah. Nakladatel Hynek nechal následně natisknout týž plakát v jiném barevném provedení a hlavně bez uvedeného komentáře. Jeho uveřejnění pak už policie nečinila překážky.

Pátrala však po anonymním spisovateli a jeho motivaci. Za autora byl běžně pokládán publicista Eduard Rüffer. Takto k němu odkázal i Sabina ve své *Obraně*, kde napsal, že hodlá vytvořit pamfletický spis, v němž prý autor *Zrádce národa* bude označen „jménem ‚Büffel‘ nebo ‚Büffer‘ – tak nějak“.²⁶ Policie však prostřednictvím špehů zachytila dva ústní výroky, pronesené možná účelově, dle kterých byl Rüffer pouze nastrčenou postavou a za vydáním *Zrádce národa* stál ve skutečnosti Julius Grégr a autorem byl redaktor *Národních listů* Václav Žížala Donovský. Účelem této agitace prý mělo být zabránění Sabinovi v návratu z emigrace. Nic z toho se však nepotvrdilo a sama policie později na dotaz podřízeného orgánu odpověděla, že autor není znám. Fakt, že za vydáváním pamfletického literárního díla byla shledávána politická intervence, jež Sabinu zjevně poškozovala,

25) Národní archiv, Presidium policejního ředitelství v Praze, kt. 1812, sign. P/28/28.

26) Karel Sabina: *Obrana proti lhářům a utrhačům*, Praha, vl. n. 1872, s. 40.

naznačuje též dobové chápání případu jako restrikce širšího společenství vůči soukromé osobě, jež probíhala přinejmenším na hraně zákonnosti. V témže duchu se ostatně vedlo i výše zmíněné policejní vyšetřování nařízené policejním ředitelem Marxem pro podezření ze spáchání veřejného násilí.

Situace, v níž bylo Sabinovi rozhodnutím Grégrova tribunálu a následnou tiskovou kampaní znemožněno oficiálně publikovat, a tedy žít se a vůbec existovat v očích veřejnosti jako spisovatel, se jeví jako výsledek drasticky uplatňované sociální regulace a současně i kolektivně vynucované autoregulace. Dobový žurnalistický pojem „národní soud“ bychom takto mohli vnímat jako označení pro kolektivní subjekt vynášející rozsudky, jehož obětí se měl stát nehodný člen téhož společenství, „zrádce národa“. Jednání „soudu“ už podle názvu zaštiťoval abstraktní „národ“, nikoli jmenovitá vláda a státní legislativa. Pojmy „národní soud“ a „zrádce národa“ se přitom v dobové žurnalistice i v následné tradici staly komplementárními.

Vyobcování z kulturní společnosti mělo ale řadu negativních důsledků i pro Sabinu jako literáta. Omezení reedic jeho starších děl, jež by byla připomínkou jeho osoby a jména, postihlo víceméně všechny Sabinovy texty vyjma ty nejpoblárnější, jako byla operní libreto pro Bedřicha Smetanu a Viléma Blodka nebo novela *Hrobník* (vydání z roku 1874). V letech 1872–1873 se s plným jménem autora uskutečnilo též sešitové druhé vydání románu *Jen tři léta* (1860), roztištěné patrně před „národním soudem“. Oproti původní verzi mělo však odlišný závěr, v němž hlavní postava neodchází za výhodnou pracovní nabídkou do zahraničí, ale zůstává se svým talentem doma.²⁷ Je možné, že nové, vlastenecky smírnější vyznění mělo autorovi usnadnit návrat do literárního života.

Zamezení přístupu k renomovaným nakladatelstvím a redakcím vedlo Sabinu k tomu, aby hledal náhradní zdroj obživy u vydavatele umělecky nenáročné literatury Aloise Hynka. Vzhledem k politice tohoto nakladatele byl nucen přeorientovat se na nové čtenářstvo a psát zábavné romány kolportážního typu, jaké u něho dříve nenacházíme. Publicistiku – například sérii článků o historii českého divadla – mohl nadále otiskovat jen anonymně v německých časopisech.

Totální znemožnění publikace postihlo zvláště druhý díl Sabinovy nejznámější prózy *Oživené hroby*, který měl údajně Sabina v roce 1875, kdy jím hodlal znovu prorazit, už několik let hotový v rukopisu.²⁸ Vydání však neuskutečnil a zmíněný autograf se po jeho smrti ztratil. V důsledku nepříznivé vydavatelské situace tak navždy zmizela z obzoru čtenářů potenciálně cenná novelistická próza.

Potlačování autorského jména Karel Sabina se uplatňovalo zvláště u nových textů, jež zpravidla vycházely pod pseudonymy nebo anonymně. Jako zásah do textu by bylo možné vnímat vypouštění jména autora z obálky nebo titulního listu u reedic, avšak například vzpomenuť libreta vycházela v nakladatelství F. A. Urbánek vždy se Sabinovým jménem (šlo obvykle o nezměněné dotisky vydání z doby před „národním soudem“). Známým příkladem bylo uvádění pouhých iniciál K. S. na divadelních plakátech a cedulích k představením *Prodané nevěsty*. Komplementárním jevem bylo proskribování Sabinova jména.

27) Michal Charypar: *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce. Textová přibuzenství jako zdroj smyslu a poznání*, Praha, Academia 2010, s. 147–148.

28) J. Thon (ed.): *Rodinné listy Karla Sabiny*, cit. dílo, s. 41, 44, 118.

Probíhalo nejen v novinách, ale mělo i symbolické veřejné projevy. Například ve Mšeně, načas mylně pokládaném za Sabinovo rodiště, prý nechali jméno Karel Sabina přibít na symbolický šibeniční kůl.²⁹ Drastickým projevem regulace bylo demonstrativní pálení knih – gestický symbol následné cenzury –, jež dle Sabinova údaje postihlo jeho politologický esej *Duchovní komunismus*.³⁰

Potlačování kladných zmínek o něm v tisku trvalo – s výjimkou nečetných nekrologů v době jeho smrti – nejméně až do roku 1895, kdy s obhajobnou studií vystoupil Jakub Arbes.³¹ Například Josef Václav Frič informoval v tomto smyslu o svém článku, který napsal „krátce po tom, když Sabina v kletbu daný vydal svou obrannou brožuru“, tedy asi v roce 1873. Uveřejnění tohoto nedochovaného článku mu prý bylo odepřeno, neboť vylíčil „věc tehdy v ten smysl, že mravní jeho [tj. Sabinův, MCh] úpadek má naše česká společnost, hlavně nakladatelství, na svědomí, jelikož neuměla si neobyčejného toho novelistického a kritického talentu vážiti“.³²

Cenzurní aspekt „národního soudu“ se tak týkal hlavně jednání zaměřeného proti konkrétní osobě spisovatele, jemuž se snažil bránit v další, nejen literární činnosti a společensky, morálně i finančně ho zničit. Restrikce, jež sama sebe zaštiťovala jménem „národa“, byla v Sabinově případě spjata s představou soudu, tedy jednoho z frekventovaných prostředků státně institucionální cenzury. Mediální obraz „národního soudu“, působící na Sabinu nejen přímo, ale i prostřednictvím veřejnosti, která jím byla ovlivněna, nepochybně vytvářel značný represivní tlak, jaký lze jistě přirovnat k účinku oficiálního soudního verdiktu nebo úředního zákazu. Sabina, jak řečeno, se proti tomuto veřejnému tlaku pokusil bránit dvěma způsoby: svou obrannou brožurou a soudně. V obou případech však byl zcela neúspěšný.

29) „O zrádci Karlu Sabinovi“, *Pokrok* 4, 1872, č. 231, 21. 8., s. 3.

30) K. Sabina: *Obrana proti lhářům a utrhačům*, cit. dílo, s. 39.

31) J. Arbes: „Karel Sabina“, cit. dílo.

32) Josef Václav Frič: „O katastrofě májové“, *Ruch* 3, 1881, č. 24–27, s. 288–290, 302–304, 312–314, 323–326, zde s. 304.